

Traidenis: kelios periferinės pastabos dėl valdymo pradžios

VYTAS JANKAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, V. Putvinskio g. 23, 44212 Kaunas;

Švietimo akademija, K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas

El. paštas vytas.jankauskas@gmail.com

Straipsnyje (1) konstatuojama istoriografinė situacija. Artūro Dubonio tyrimų ciklas yra esminis siekiant suprasti Traidenio valdymo epochą. Istorikas nužymėjo tam tikras gaires: Švarnas Lietuvos nekontroliavo (tik Naugarduką), jis mirė ar pasitraukė iš aktyvios politikos prieš konflikto dėl Lietuvos pradžią, Traidenis valdė daugiau negu 12 metų ir jis galėjo būti susijęs su Mindaugo gimine kažkokiais giminystės saitais. Išanalizavus šiuos teiginius, kai kurie iš jų buvo patikslinti, kitiems surasta papildoma argumentacija. Konstatuota, kad didžiausia tikimybė, kad Vaišelga paliko Traidenį valdyti Lietuvoje. Tai gali rodyti jų artimą giminystę, nes asmuo, kuris buvo pasiryžęs (labiau už Traidenį) keršyti už Vaišelgos mirtį, pergyveno Traidenį veikiausiai Lietuvoje. Karas tarp Traidenio ir Vasilko Romanovičiaus prasidėjo po Vaišelgos mirties. Paskutinių žinių apie Švarną struktūros analizė Haličo-Voluinės kronikoje patvirtina A. Dubonio prielaidą, kad Švarnas mirė anksčiau už Vaišelgą.

Raktažodžiai: Švarnas, Vaišelga, Traidenis, Romanovičių dinastija, Haličo-Voluinės kronika, Artūras Dubonis

---

IVADAS

Istoriografijoje egzistuoja temos, kurios gali būti uždarytos susumavus ankstesnės šaltinių ir istoriografijos analizės tam tikrus klausimus. Tai nėra dažnas reiškinys, tačiau kartais tyrinėtojams tai atlikti pavyksta. Artūro Dubonio tyrimai, skirti Traidenio epochai, jo atėjimui į valdžią, Lietuvos socialinėms struktūroms, geopolitiniams kontekstams ir t. t., neabejotinai priklauso tokių darbų grupei – tai monografija apie Traidenį ir visa serija straipsnių [12; 4, 50–58; 14, 87–90; 9, 65–76; 13, 1–12; 6, 25–48; 7, 74–96; 18, 259–274; 19, 142–157; 20, 96–104]. Svarstydamas įvairius klausimus A. Dubonis palietė ne vieną svarbią mokslinę problemą. Išties, išbarstytos pavienės idėjos tarsi nesusijungė į vieną visumą, todėl galima grįžti prie tų pačių klausimų, kuriuos kėlė A. Dubonis, ir pabandyti išgvildinti jų atsakymus. Pagrindinis informacijos šaltinis yra Romanovičių kronika (Haličo-Voluinės metraštis), kurią, kritiškai vertinant tekstą, galima iš naujo skaityti, bent jau apie Traidenio

(1) Tyrimas parengtas vykdant Lietuvos Mokslo Tarybos finansuotą projektą Nr. S-LIP-22-78.

valdymo pradžia. Peržvelgus naujausius šios srities darbus, galima konstatuoti, kad A. Dubonio įdirbis iš tiesų uždarė visą temą, ir nekartoti istoriografijos klasikos, kurią nesudėtinga rasti A. Dubonio monografijoje apie Traidenio valdymą [12, 13–24]. Po šios monografijos galime išskirti kelis svarbiausius minimos tematikos darbus. T. Baranauskas pasiūlė visgi grįžti prie tradicinės Traidenio valdymo chronologijos (1269–1281 m.), kuri dera su metraštyje išsakyta pozicija, argumentuodamas tuo, kad tai atitinka Haličo-Voluinės kronikos koncepciją, o 1281 metai Lietuvoje pasibaigė galimu perversmu [1, 31]. Šią idėją palaikė Ričardas Dediala, kuris 1282 metus jau priskiria naujam valdovui ir nebelaiko jų Traidenio valdymo laikotarpiu [3, 2–3]. T. Baranauskas dar kartą grįžo prie Traidenio temos, svarstydamas Gedimino kilmę ir keldamas klausimą, ar Traidenis negalėjo būti Gedimino protėvis per moteriškąją liniją [2, 191–193]. Tai tik dar kartą patvirtina, kad Traidenio klausimas vis dar aktualus istoriografijoje, tačiau istorikai polemizuoja, pildo ir toliau rutulioja būtent A. Dubonio koncepciją, kurios neįmanoma apeiti. Todėl analizuojant Traidenio valdymo pradžia tenka grįžti prie A. Dubonio argumentacijos. Šio darbo tikslas – peržiūrėti A. Dubonio išsakytą argumentaciją dėl Traidenio valdymo pradžios ir jo giminytės ryšių su Mindaugu.

ARTŪRO DUBONIO ARGUMENTAI

Grįžtant prie klausimo, kaip ir kokiomis aplinkybėmis Traidenis tapo Lietuvos valdovu, yra svarbūs trys A. Dubonio straipsniai: 1) „Kunigaikštis Švarnas ir stačiatikiškos Lietuvos popierinės iliuzijos“ [8, 193–200]; 2) „Pirmieji Lietuvos valdovai: Giminiška meilė ir mirtina neapykanta“ [11, 3–11]; 3) „Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu“ [5, 11–25].

Pirmajame nagrinėjamos Haličo-Voluinės kunigaikščių pretenzijos dėl Lietuvos. A. Dubonis atskleidžia, kad jos buvo suformuluotos metraštininko, tačiau labai nedaug ką turėjo bendra su XIII a. vidurio procesais Lietuvos ir Rusijos pasienyje bei istorinio vyksmo realybe. Čia iškyla politikas Vaišelga, kuris puikiai laviruoja tarp skirtingų Haličo-Voluinės kunigaikščių interesų, pasinaudodamas nesutarimais ar susiklausymo stoka. Pasiremdamas Romanovičiais jis atkeršija už savo tėvo Mindaugo nužudymą ir įsitvirtina Lietuvoje. Naugarduke Vaišelga užleido pirmenybę Švarnui Danilovičiui, kuris buvo Mindaugo žentas, tačiau Švarno valdžia nesiekė toliau Naugarduko į Lietuvos pusę. Užėmęs Lietuvą Vaišelga iš jos pasitraukė. Galiausiai ir pats Švarnas dinga iš Romanovičių kronikos puslapių, todėl daroma prielaida, kad jis, Vaišlgai pasitraukiant, arba buvo neveiksnius, arba miręs. Švarno nematyti ir vėliau, todėl tikimybė, kad būtent tuo metu jis miršta, yra pakankamai didelė. Vaišlgos nužudymo aplinkybės išties kelia rimtus klausimus: pastaba, kad Vaišelga nužudomas sprendžiant Lietuvos problemą, yra vertinga. Ne mažiau svarbus ir šiame straipsnyje paliestas chronologinis aspektas: Švarnas veikė Naugarduke apie 1266 m., o Vaišelga įsitvirtino ir vėliau pasitraukė iš Lietuvos 1266 / 1267 metais. Tad kas tuo metu vyko Lietuvoje? A. Dubonis kelia retorinį klausimą, ar tuo metu Lietuvą jau valdė Traidenis [8, 193–200], tačiau atsakyti į jį nesiryžta.

Antrasis nurodytas straipsnis yra susijęs su Lietuvos valdovų tarpusavio giminytės ryšiais XIII amžiuje. A. Dubonis čia leidžiasi į svarstymus, bandydamas surasti argumentus, paneigiančius ar patvirtinančius Lietuvos valdovų ryšius tarp Mindaugo, Traidenio ir Gedimino giminių. Tiesioginių duomenų šiems ryšiams pagrįsti ar atmesti nėra, todėl itin svarbi buvo viso netiesioginių duomenų komplekso analizė. Nerandant tiesioginės giminytės faktų, keliamas netiesioginės giminytės versija ir tokia hipotezė net laikoma pakankamai tvirta. Itin svarbu, kad čia autorius nurodo žinomo epizodo chronologiją: Levo baimė dėl

savo sūnaus Jurijaus gyvybės žygiuojant kartu su lietuviais, nes šie gali keršyti už Vaišelgos nužudymą. Traidenio valdymo metais, t. y. 1280 m., lietuviai Jurijui grėsmės nekėlė ir jis galėjo žygiuoti kartu su jais, tačiau po šešerių metų (t. y. po Traidenio mirties) ši situacija pasikeitė [11, 3–11]. Akivaizdu, kad kažkas gyveno ilgiau, nei Traidenis valdė Lietuvą, ir turėjo nesuvestų sąskaitų su Levu Danilovičiumi ir jo sūnumi Jurijumi dėl Vaišelgos nužudymo. Po Traidenio dar valdė „keršytojas“, t. y. artimas Vaišelgos giminaitis.

Trečiasis straipsnis yra skirtas Traidenio valdymo chronologijai ir ją lydintiems metraštininko vaizdiniais. Čia A. Dubonis įtikinamai pademonstruoja, kaip religiniai vaizdiniai formavo metraštininko kuriamą tekstą ir kaip atsirado dvylika Traidenio valdymo metų, taip pat pažymi, kad šie duomenys neatitinka realijų, kadangi Traidenis valdė 13–14 metų (čia reikėtų patikslinti – mažiausiai tiek metų, nes tai matyti iš kitų A. Dubonio darbų). Autorius tinkamai argumentuoja, kad Traidenis jau 1268 m. turėjo valdyti Lietuvą, tą rodo ne tik jo karo su Vasilku Romanovičiumi chronologija, bet patvirtina ir Livonijos šaltiniai. Traidenio valdymo pradžios ieškoma konfliktuose po Mindaugo mirties, kai Vaišelgos keršto metu buvo išstumti jo priešai iš Lietuvos (Nalšios kunigaikščiai Daumantas ir galbūt Šiukšta). Vėliau valdžią įtvirtina Traidenis [5, 11–25]. Taigi pagal brėžiamą Traidenio valdymo chronologiją jis tikrai užvaldė Lietuvą vėliausiai 1268 metais. (Traidenio mirties datos problema šiuo atveju nėra svarbi.)

Ką duoda šis tyrimų laukas ir įžvalgos siekiant suprasti, kada ir kokiomis aplinkybėmis Traidenis tapo valdovu? A. Dubonio pasiūlyta schema į šiuos klausimus neatsako, tiksliau – ji brėžia ribą, iki kada Traidenis turėjo tapti valdovu, tačiau nenurodo aplinkybių ir ankstyvosios chronologijos. Siūloma tokia schema: Švarnas gavo iš Vaišelgos Naugarduką (kaip anksčiau Romanas Danilovičius jį gavo iš Mindaugo), tačiau Naugardukas buvo Švarno valdų periferija. Čia svarbūs dinastiniai ryšiai, kadangi Švarnas – Vaišelgos sesers vyras. Apie 1266 m. jis jau buvo čia įsitvirtinęs. 1266 / 1267 m. Vaišelga atsisako sosto ir pasitraukia į Voluinę, tačiau tebėra įsitraukęs į politiką ir neužsidaro tik tarp vienuolynų sienų. Mindaugaitis ir toliau lieka politinio proceso dalyviu. Po Švarno mirties prasideda karas tarp Traidenio ir Vasilko Romanovičiaus. Ir čia kyla labai svarbus klausimas: jeigu Švarnas tuo metu valdo Naugarduką ir jo valdžios apimtis Lietuvos nesiekia, kas tada valdo Lietuvą?

HALIČO-VOLUINĖS KRONIKOS DUOMENŲ PROBLEMAS

Šis klausimas yra svarbus, kadangi turime daugiau negu metų spragą. Vaišelga, išsprendęs Naugarduko klausimą, Lietuvos valdymo problemas nebesprendė ir tiesiog pasitraukė į Voluinę? Tokiu atveju turime ne itin protingo Vaišelgos paveikslą, kuris, sutvarkydamas Lietuvai pavaldžios Rusios valdymo struktūras, nesiėmė valdyti Lietuvos. Iš tiesų klausimas turi dvi puses. Pirmoji klausimo dalis – ar Vaišelgai pavyko užvaldyti Lietuvą? Atrodo, kad taip. Metraštininkas turėjo pakankamai tikslius duomenis apie Vaišelgos ir Romanovičių akciją su Švarno ir Vasilko Romanovičiaus pagalba [17, 452]. Vaišelgos pergalę paliudija ir iš Lietuvos bėgantis jo priešai [5, 16–17], todėl abejonė, ar Vaišelgai pavyko įsitvirtinti ir pašalinti savuosius konkurentus, turėtų būti atmesta. O tai reiškia, kad turime svarstyti kitą įvykių traktavimo alternatyvą.

Jeigu Vaišelga, prieš pasitraukdamas iš Lietuvos, sutvarkė Naugarduko valdymo klausimą, ar jis negalėjo sutvarkyti ir Lietuvos valdymo? Tuomet Traidenio klausimas iškeliamas kiek kitame kontekste. Ar galima daryti prielaidą, kad Traideniui, kaip ir Švarnui, buvo

perleistos tam tikros teritorijos, t. y. buvo sutvarkytos ne tik Naugarduko, bet ir Lietuvos valdos? Ar tokiam teiginiui pagrįsti galima surasti argumentų?

Pagrindinis šaltinis čia išties yra Romanovičių kronika, kadangi būtent jie sprendė pagrindinį klausimą, ką daryti su Lietuva, o Vaišelga buvo ištraukęs į šios dinastijos struktūras: jis buvo Danilo Romanovičiaus antrosios žmonos pusbrolis, buvo įsūnytas ir pripažino Vasilko Romanovičiaus viršenybę, buvo Švarno žmonos brolis, Levo sūnaus Jurijaus krikštėvis ir jauniausio Romanovičiaus – Mstislavo Danilovičiaus – dėdė [16]. Romanovičių aplinkoje buvo suformuotas Vaišgelgos kaip šventojo vaizdinys (metraštyje yra net du pasakojimai, turintys hagiografijos bruožų), todėl Vaišgelgos ir Romanovičių santykius galima pavadinti itin glaudžiais – tokie jie ir atsiskleidžia Romanovičių kronikoje.

Ką Romanovičių kronika sako apie Traidenio atėjimą į valdžią? Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į teksto kompoziciją, kurią sudaro trys fragmentai: Vaišgelgos kerštas ir pasitraukimas iš pasaulietinio gyvenimo, Švarno mirtis ir Traidenio atėjimas į valdžią bei karo su Vasilku pradžia [17, 464–470]. A. Dubonis mato ryšį tarp žinutės apie Švarno mirtį ir Vasilko karo su Traideniu pradžios: iki Švarno mirties karas nevyko. Tačiau metraščio tekstas kur kas labiau kompliktuotas.

Kronikoje pateikiamos žinios apie Švarno valdymą Lietuvoje yra labai suderintos tarpusavyje ir sudaro vientisą tekstą:

Воишелкъ да княженіе свое сѣтлю своему Шварнови, а сам[ѣ] оплатъ вѣсхотѣ пріа[ти] мнишескый чинѣ. Шварно ж[е] молашеся емоу по[великоу], а бы еще княжил[ѣ] с ним[ѣ] в литвь, но Воишелкъ не хоташе, тако река: «Сѣгрѣшишь есмѣ много пред[ѣ] Б[о]г[у]м[ѣ] | и ч[е]л[овѣ]кы. Ты княжи, а земля ти опасена». Шварно ж[е] не може оумолити его, и тако нача княжити в литвь [17, 464].

Tolesnis tekstas nuosekliai pratęsia ankstesnįjį:

Княжащю ж[е] по Воишелиць Шварнови в литов[ѣ]ской земли. Княжив[ѣ] же немного лѣт[ѣ] и тако престависа, и положиша тѣло его въ ц[ѣ]ркви С[в]ѣт[ѣ] Б[о]г[о]родица близ[ѣ] гроба вм[ѣ]на [17, 468].

Kronikininkui nerūpi Švarno valdos Voluinėje, jis susikoncentravo į Lietuvą ir tik šis klausimas jam šioje kronikos vietoje buvo aktualus. Vaišgelgai pasitraukus iš Lietuvos ir Naugarduko, Švarnas iš tiesų neilgai valdė ir greitai mirė. A. Dubonis buvo teisus – po Vaišgelgos pasitraukimo Švarnas tolesniuose įvykiuose negalėjo dalyvauti. Tuomet kodėl teksto kompozicija yra būtent tokia?

Akivaizdu, kad kronikos redaktoriams prisitaikant prie naujų realiųjų rūpėjo Vaišgelgos asmuo. Švarnas čia buvo antraeilis, o Vaišgelgos iškilimas, jo ryšiai su Vasilka Romanovičiumi buvo patys svarbiausi. Todėl iš žinių apie Vaišgelgos ir Romanovičių veiksmus Lietuvoje suformuotas nuoseklus pasakojimas buvo įterptas tarp Vaišgelgos pasitraukimo ir žinutės apie Švarno mirtį. Be to, Švarnas mirė anksčiau negu Vaišelga, tad kronikoje, atsižvelgiant į pasakojimą apie vėlesnę Vaišgelgos mirtį, koreguojama fragmento apie Švarno mirtį ir palaidojimą vieta.

Kronikininkas turėjo du galimus siužeto vystymo variantus: po Vaišgelgos valdžios perdavimo epizodo jis toliau galėjo tęsti pasakojimą apie Švarną arba pratęsti pasakojimą apie Vaišelgą. Vaišelga šiuo atveju jam pasirodė svarbesnis (apie Švarną jis daugiau informacijos

nepateikė – tik kad mirė pavaldę Lietuvoje nedaug metų ir buvo palaidotas šalia tėvo). Todėl į pasakojimą apie Švarno Lietuvos užvaldymą buvo įterptas pasakojimas apie Vaišelgą, sumaišęs įvykių seką. Metraštininko sugrįžimas prie teksto apie Švarną neatrodo natūraliai sujungtas po žinios apie Vaišelgos mirtį, jame galima matyti minties šuolį. Dar daugiau, atidžiau pažvelgę į tekstą pamatytume, kad jis natūraliai sujungiamas jungtuku, kuriuo pradedamas pasakojimas apie Vaišelgą:

Шварно ж[е] не може оумолити его, и тако нача княжити в литвь а Княжащю ж[е] по Воишелць Шварнови в литов[ь]ской земли. Княжив[ѣ] же немного лѣт[ѣ] и тако престависа [17, 464; 468].

Romanovičių politinė programa, kurios tikslas – įsitvirtinti Lietuvoje, galėjo būti realizuojama pirmiausiai per faktą, jog šventas žmogus Vaišelga padovanojo jiems Lietuvą [16]. Būtent tai aktualizavo pasakojimą apie Vaišelgą ir nustūmė į antrą planą Švarną sugriaunant vientiso pasakojimo apie jį struktūrą. O Vaišelgos gyvenimas papasakotas nuosekliai – nuo sosto atsisakymo iki jo nužudymo. Todėl galime kelti klausimą, kas mirė anksčiau: Švarnas ar Vaišelga? Atsakymas nėra paprastas. Kaip teisingai pastebėjo A. Dubonis, mums pateiktas pasyvaus Švarno vaizdinys leido suformuluoti hipotezę dėl ankstyvos Švarno mirties ar bent jau jo neveiknumo. O Vaišelgos gyvenimas, pagal Haličo-Voluinės kronikos informaciją, kunkuliavo: jis ne tik pasitraukė į Ugorsko vienuolyną, jame gyvendamas pasikvietė mokytoją Grigorijų ir tik vėliau buvo pakviestas į Romanovičių susitikimą. Sudėtinga pasakyti, kokia buvo chronologija, ar ji tilpo į pusmetį. Galimi įvairūs variantai, tačiau reikia turėti omenyje, kad laikas vienuolyne sulėtėjo. Didesnė tikimybė, kad visas šis procesas užtruko ir Vaišelga, atsisakęs sosto, pragyveno beveik dvejus metus. Tai patvirtina, kad Haličo-Voluinės kronikoje įterptas fragmentas apie Vaišelgos gyvenimą, suskaldęs Švarno gyvenimo aprašymą, iškraipo chronologiją.

Tada reikia grįžti prie teksto apie Traidenio valdymo pradžią. A. Dubonis išvelgė ryšį tarp žinios apie Švarno mirtį ir Traidenio karą su Vasilku Romanovičiumi [5, 14]. Tačiau fragmentas apie prasidėjusį karą, mano manymu, turėtų jungti žinią ne apie Švarno, bet apie Vaišelgos mirtį, kadangi žinia apie Švarno mirtį čia atkelta iš ankstesnio fragmento, o pasakojimas apie Vaišelgos mirtį pabaigia kronikininko pateikiamą duomenų kompleksą apie ryšius tarp jo ir Romanovičių. Būtent Vaišelgos mirties faktas sąlygojo karo pradžią. Tai leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus: kol buvo gyvas Vaišelga, Vasilkui Romanovičiui nereikėjo kariauti su Lietuva. Nors ir pasitraukęs iš Lietuvos, Vaišelga buvo politinis subjektas, o Lietuvoje veikė jo sukurta sistema. Tokią prielaidą paremia ir analogijos: Švarnui palikus Naugarduką, Vaišelga turėjo kažkam pavesti valdyti Lietuvą. Lietuvos valdžios struktūros sėkmingai funkcionavo iki Vaišelgos mirties ir tik vėliau prasidėjo karas dėl Lietuvos.

Atkreiptinas dėmesys ir į iškalbingą Traidenio charakteristiką. Galime nedvejojami pasakyti, kad kronikininkas buvo priešiška nusiteikęs jo atžvilgiu, todėl nutapė jo portretą tamsiausiomis spalvomis:

Посем[ь] же нача княжити в Литвь окаан[ь]ный незаконный проклѣтый и немилостивый Троидени, егоже безакнїа не могохом[ѣ] списати срама ради, такъ бо блше незакон[ь]никъ, аеко и Антиохъ соур[ь]скїи, и Ирвѣдъ іер[у]с[а]лимскыи, и Неронъ рим[ь]скый, ина мнуга злѣиша того безаконїа чинаше. Живѣ же лѣт[ѣ] вѣ, и тако престависа незакон[ь]нику [17, 468–469].

Šioje citatoje matome neigiamą Traidenio vertinimą. Vis dėlto šioje priešiška sukurtoje Traidenio charakteristikoje nėra esminio galimo priekaišto – kad Traidenis neteisėtai valdo Lietuvą kaip uzurpatorius. Palyginimas su Antiochu, Erodu ir Neronu, nors ir kuria atstumiančio asmens vaizdinį, tačiau visi jie buvo savo valstybių teisėti valdovai. Čia kronikininkas nesiėmė manipuliacijų, tik išreiškė savo požiūrį, o jis vis dėlto rodo, kad Traidenis valdė Lietuvą taip pat teisėtai. Kas galėjo sukurti tokią teisėtą situaciją? Romanovičių dvaro požiūriu, tą galėjo padaryti tik Vaišelga. Taigi didžiausia tikimybė, kad Traidenis buvo pasodintas Lietuvos soste būtent Mindaugaičio.

Tuomet kaip traktuoti Švarno situaciją Lietuvoje? Metraštyje, kaip jau minėta, pasitraukiant iš pasaulietinio gyvenimo Vaišgelgai, buvo pažymėtas Vaišgelgos ir Švarno giminystės ryšys. Svainystė – tai ne tik giminystės, bet ir dinastinis ryšys, įtraukęs ne tik Vaišgelgą į Romanovičių dinastiją, tačiau ir Švarną į Mindaugo giminę. Vaišgelgos kuriama sistema šito negalėjo ignoruoti, todėl Švarnas buvo suvokiamas ne tik kaip Naugarduko, bet ir visos Lietuvos valdovas. Jis tikrai suprato, kad be Vaišgelgos ta sistema neveiks, nes jam pasitraukus (kaip teigiama kronikoje) Lietuvos Švarnas negalės valdyti (tą jis matė ir pats). Todėl Vaišelga privalėjo Lietuvoje palikti asmenį, kuris bent nominaliai būtų subordinuotas Švarnui. Sprendžiant iš Haličo–Voluinės kronikos teksto ir to, ko tekste nėra (kaltinimo Traideniui, kad jis uzurpavo Lietuvos sostą), didžiausia tikimybė, kad šis asmuo buvo Traidenis.

Liko paskutinis klausimas, susijęs su Traidenio valdymo pradžia Lietuvoje: ar tai, kad jis buvo pasirinktas Vaišgelgos kaip valdovas, rodo jų giminystę? Reikėtų leisti į svarstymus, tačiau tokie jau yra [15, 3–22] ir, deja, neproduktyvūs. Neabejotina, kad jeigu Vaišelga po savęs įpėdiniu Lietuvoje pasirinko Traidenį, juos turėjo sieti kažkokie pakankamai artimi giminystės ryšiai. Apie tai liudija ir tas faktas, kad Traidenį pergyvenęs asmuo turėjo priežastį keršyti už Vaišgelgos mirtį. Tai vienintelis galimas paaiškinimas – Traideniui buvo patikėta ne tik Lietuva, jo aplinkoje gyveno asmuo (veikiausiai – mažametis), kuris jautė pareigą po Traidenio mirties keršyti už Vaišgelgos nužudymą. Geriausiai keršytojo vaidmeniui tiktų kuris nors iš mažamečių Mindaugo vaikų, minimų mirštant Mortai, kurie po Traidenio mirties jau turėjo būti suaugę. Tai, jog jis (keršytojas) pergyveno Traidenio valdymą, taip pat galima laikyti tam tikru indikatoriumi, žyminčiu pakankamai artimą giminystę. Paslaptینگiausiai čia atrodo geri Traidenio santykiai su Levu Danilovičiumi.

REKONSTRUKCIJOS MODELIAVIMAS

Tokia rekonstrukcija kelia tam tikras chronologines problemas, taip pat verčia atkreipti dėmesį į Traidenio figūros, kaip Vaišgelgos įpėdinio, parinkimo socialinius ir religinius aspektus. Tačiau pirmiausia – chronologinio tinklelio modeliavimas.

1263 m. rudenį buvo nužudytas Mindaugas, 1264 m. pirmoje pusėje buvo nužudytas Treniota, o Vasilkas Romanovičius, pradėjęs karą su Traideniu, mirė 1268–1269 metais. Taigi turime tam tikrą chronologinį tinklelį, kuriame reikia modeliuoti, kaip klostėsi įvykiai po Vaišgelgos, remiamo Romanovičių, išsiskverbimo į Lietuvą.

Žinome, kad Vaišelga valdė trejus metus, todėl jis iš valdžios galėjo pasitraukti 1266 m. antroje pusėje, vėliausiai – 1267 m. pradžioje. Būdamas stačiatikis Lietuvos centrą jis iškėlė iš etninių žemių, ir Naugarduke įsikūręs Švarnas turėjo būti viso Mindaugo palikimo valdovas. Vienintelis galimas tokios struktūros variantas buvo veikimas per vietininką. Tokiu vietininku etninėse Lietuvos žemėse turėjo būti Traidenis. Kad ši sistema funkcionuotų, Romanovičiai turėjo kliautis jų valdose buvusiu Vaišgelga.

Haličo-Voluinės kronika mus informuoja, kad Vaišelga buvo nužudytas švenčiant Šv. Velykas, ir tai galėjo įvykti tiek 1267, tiek 1268 metų pavasarį. Kuri data labiau tikėtina? Šiokią tokią pagalbą vėl gali suteikti ta pati Haličo-Voluinės kronika, kurioje teigiama (cituotas fragmentas), jog Švarnas valdė Lietuvoje nedaug metų. Taigi, net jeigu Vaišelga pasitraukė iš valdžios 1266 m., Švarnui tam beveik nelieka laiko. Didesnė tikimybė, kad Švarnas mirė 1267 m. pabaigoje ar net 1268 m. pradžioje. Tokiu atveju Vaišgelgos nužudymas labiau tikėtinas 1268 metais.

Švarno mirtis prieš Vaišgelgos mirtį paaiškina, kodėl Levas Danilovičius nužudė Vaišelgą. Tarp Romanovičių galėjo kilti nesutarimas, kas ir kokios apimties turi perimti Vaišgelgos palikimą. Šio klausimo aktualizacija rodytų, kad Švarnas buvo miręs neseniai. Nors kronikoje tiesiogiai tas nepasakoma, Levas priekaištauja Vaišgelgai, kad ne jam, o Švarnui buvo palikta Lietuva, todėl galėjo bręsti ta pati situacija. Šiuo atveju palikimo klausimas po Švarno nebuvo išspręstas ir Romanovičiams kartu su Vaišgelga reikėjo spęsti, kaip toliau dalintis Lietuvą. Būtent Lietuvos klausimo aktualizavimasis po Švarno mirties ir galėjo tapti Vaišgelgos nužudymo priežastimi, ypač jeigu darysime prielaidą, kad Vaišelga buvo linkęs perleisti Lietuvą Vasilkai Romanovičiui (tačiau ši prielaida nėra būtina siekiant suprasti konflikto priežastis).

Kyla klausimas, jeigu Traidenis buvo pasirinktas kaip Vaišgelgos įpėdinis ir Švarno Danilovičiaus vietininkas Lietuvoje, ar tai tikrai rodo Vaišgelgos ir Traidenio giminystę? Juk vidaus konflikte po Mindaugo mirties pirmiausia dalyvavo Mindaugo giminaičiai: seserėnas Treniota, brolėnas Tautvila, buvęs svainis Daumantas. Taigi, viena vertus, galime konstatuoti, kad Mindaugo giminėje vyko vidaus konfliktas, kita vertus, Treniotos ir Tautvilos komunikacija rodo, kad buvo galimybė suformuoti grupuotes (tiesa, Tautvilos nužudymas taip pat rodo, kad tokios grupuotės nebuvo stabilios). Bet kuriuo atveju, kai kalbame apie Lietuvos vidaus konfliktą po Mindaugo mirties, galime išvelgti atskirų kunigaikščių susitelkimą. Jeigu būrėsi Mindaugo oponentai, kodėl to negalėjo daryti Mindaugui artimi žmonės? Tai, kad Vaišelga galėjo sulaukti palaikymo Lietuvoje ne tik iš Mindaugo kariauninkų, bet ir iš savo giminaičių, buvo visiškai įmanomas reiškinys. Būtent iš lojalių giminaičių ir galėjo būti parinktas vietininkas ir įpėdinis Lietuvoje.

Vertinant Traidenio, kaip Vaišgelgos paskirto vietininko, kandidatūrą, negalima išleisti iš akių ir religinio aspekto. Traidenis buvo pagonis, o jo keturi broliai buvo apsikrikštiję. Svarstant Vaišgelgos kaip vietininko pasirinkimo klausimą, šis faktas yra pakankamai svarbus. Vaišelga galėjo rinktis vieną iš Traidenio brolių kaip savo įpėdinį Lietuvos etninėse žemėse. Tačiau čia turime bent kelias alternatyvas.

Mindaugo mirtis rodo, kad Lietuvos visuomenė dar nebuvo pribrendusi krikščionybei. Ar tai galėjo matyti ir Vaišelga? A. Dubonis jį pristato kaip apdairų politiką, todėl tokios įžvalgos Vaišgelgos galvoje galėjo gimti ir jis turėjo tai numatyti. Tam, kad Lietuva būtų sėkmingai kontroliuojama iš stačiatikiško Naugarduko, įpėdiniu reikėjo parinkti kunigaikštį pagonį. Tuo Traidenis galėjo būti pranašesnis už savo brolius. Tačiau lygiai taip pat akivaizdu, kad bent nuo Vaišgelgos valdymo Naugarduke Lietuvoje susiklostė gyvybinga tradicija, kad Rusioje valdę kunigaikščiai iš Lietuvos turėjo būti priėmę stačiatikių krikštą. Todėl teisėtai galime kelti klausimą: ar Traidenio brolių krikštas nebuvo susijęs su tuo, kad jie valdė teritorijas Rusioje? Toks teiginys yra įmanomas, tačiau patvirtinti jį galime tik pasiremdami analogijomis. Haličo-Voluinės kronika, iš kurios mes sužinome apie krikščionis Traidenio brolius, tokios informacijos nepateikia. Ir vėlgi turime bent kelias chronologinių svarstymų versijas.

Apie Traidenio brolius sužinome, kad jie žuvo ir kad buvo priėmę krikščionybę:

Баше ж[е] в него братіа: Борза, Сирьпжтїи, Льсьи, Свилкели - блжжт[в] бо живоуще въ с[ва]твм[в] кр[в]щенїи. Сїи же живахж въ любви, въ кротости, въ смиренїи, дрѣже правоу вѣроу хр[в]стїан[в]скоую, преизлиха люблже ницца. Си же встѣ представиас[а] при животѣ Троиденевѣ <...> княз[в] Васил[в]ко оубил[в] на воинах[в] ѣ браты Троиденевы [17, 470–471; 474–475].

Šie fragmentai, suteikiantys informacijos apie Traidenio brolius, padeda suprasti jų mirties laikotarpį. Matome, kad jie (išskyrus vėliau minimą Sirputį) žuvo kovose su Vasilka Romanovičiumi, kurio vėliausia mirties data turėtų būti 1269 m. pavasarį. Taigi galime kalbėti apie Traidenio valdžios išplitimą į Rusios erdvę vėliausiai po Švarno, o dar vėliau ir po Vaišelgos mirties.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį į Traidenio brolių teigiamą charakteristiką. Viena vertus, galima sakyti, kad ji turėjo būti kontrastu tarp Traidenio ir jo brolių (perskyra bedievis – dori krikščionys). Vis dėlto šiuo atveju negalima visko nurašyti kronikos autoriaus meninės raiškos arsenalui. Kai jis rašo apie Traidenio brolių meilę, romumą ir nuolankumą, ar užtenka kalbėti tik apie abstrakčias krikščioniškąsias dorybes, kurios buvo būdingos apsikrikštijusiems broliams? Ar visgi tenka galvoti, jog šios dorybės turėjo būti ir pademonstruotos? Pastarosios versijos atveju turime labai įdomų svarstymo lauką.

Haličo–Voluinės kronikos autorius turėjo matyti gyvus pavyzdžius, kaip pasireiškė Traidenio brolių dorybės. Čia reikia kalbėti apie santykį. Jeigu Traidenio brolių santykį suvestume tik į santykį su Dievu, tai nieko nereikštų (tiek mums, tiek ir Romanovičiams). Šis santykis galėjo būti sukonstruotas ir kitaip. Traidenio broliai galėjo turėti valdų ir būti pavaldūs Švarnui Rusios žemėse. Jie galėjo valdyti pagrindines ir periferines Polocko ar Turovo–Pinsko žemių valdas (tokias kaip Gardinas, Gorodecas, Slanimas, Valkoviskas, Polockas ar net Naugardukas) ir būti tiesiogiai pavaldūs Švarnui. Būtent tokia kontekste meilė, romumas ir nuolankumas įgauna ne tik abstraktaus tikėjimo formą, šiomis dorybėmis remiasi ir santykiai su Romanovičių dinastijos atstovu. Tokia istorinių procesų interpretacija leidžia papildyti rekonstrukcijos modelį.

Vaišelga, pasitraukdamas iš sosto 1266 / 1267 m., galėjo paskirti arba tarpininkauti paskiriant į Lietuvos Rusios žemes Traidenio brolius. Šiems vykstant valdyti į šias žemes būtina sąlyga buvo krikšto priėmimas. Valdant Švarnui, tarp jo, Traidenio ir jo brolių santykiai buvo geri, todėl kronikoje mes matome šviesią pastarųjų charakteristiką. Tokia charakteristika suformuota iki Švarno ar net Vasilkos Romanovičiaus mirties. Tokia Traidenio brolių situacija neiškrenta iš bendro Romanovičių ir Lietuvos valdančiosios dinastijos santykių konteksto, ypač turint omenyje, kad Švarnas, kaip Mindaugo žentas, Lietuvoje pirmiausia galėjo būti suvokiamas kaip Lietuvos valdančiosios giminės narys.

Švarno mirtis ir Vaišelgos nužudymas turėjo visiškai atpalaiduoti Traidenių nuo bet kokių įsipareigojimų Romanovičiams. Ir tai paskatino Vasilką Romanovičių imtis karo veiksmų, vėliau šį karą tęsė jo sūnus Vladimiras. Panašu, kad šioje situacijoje Traideniui išlaviruoti buvo nelengva. Siekdamas atsilaikyti prieš Romanovičius, ieškojo nors kokios paramos, todėl nenuostabu, kad sudarė sąjungą su Levu Danilovičiumi, kuris buvo Vasilko ir Vladimiro konkurentas kovoje dėl Lietuvos. Atrodo, kad palaikyti dėdę ir pusbrolių Levui nebuvo prioritetas ir sąjunga su Traideniu jį tenkino.

IŠVADOS

Apibendrinant galima padaryti kelias esmines išvadas:

1. Didžiausia tikimybė, kad Švarnas mirė anksčiau už Vaišelgą.
2. Didžiausia tikimybė, kad Vaišelga paliko Traideniui valdyti Lietuvą.
3. Didelė tikimybė, kad Vaišelgą ir Traidenį siejo artimas giminystės ryšys. „Keršytojas“ už Vaišelgą galėjo būti tik labai artimas (artimesnis už Traidenį) giminaitis, veikiausiai kuris nors iš mažamečių Mindaugo vaikų.

Gauta 2024 12 20
Priimta 2025 03 18

Šaltiniai ir literatūra

- [1] BARANAUSKAS, Tomas. *Garuozos mūšis. Šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.
- [2] BARANAUSKAS, Tomas. Gedimino kilmė: tarp legendų ir istorijos. *Lituanistica*, 2024, t. 70, Nr. 3 (137), p. 181–198.
- [3] DEDIALA, Ričardas. Sumaištis laikotarpis XIII a. pab. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1285 m. Daumanto atvejis. *Lituanistica*, 2024, t. 70, Nr. 1 (135), p. 1–18.
- [4] DUBONIS, Artūras. Daumantas: nuodėmė ir šventas gyvenimas. *Naujasis židinys-Aidai*, 1994, Nr. 5, p. 50–58.
- [5] DUBONIS, Artūras. Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 1. Sud. D. Antanavičius, D. Baronas. Vilnius, 2008, p. 11–25.
- [6] DUBONIS, Artūras. Jotvingiai lietuvių antikryžiuotiškos orientacijos genezėje. *Praeities pėdsakai*. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui. Vilnius, 2007, p. 25–48.
- [7] DUBONIS, Artūras. Kaimyninių kraštų įtakos Lietuvos valstybės formavimosi laikotarpiu. *Lietuvos valstybės susikūrimas europiniame kontekste*. Sudarė R. Petrauskas. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 74–96.
- [8] DUBONIS, Artūras. Kunigaikštis Švarnas ir stačiatikiškos Lietuvos popierinės iliuzijos. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2006, Nr. 4–5, p. 193–200.
- [9] DUBONIS, Artūras. Lietuva po karaliaus Mindaugo mirties: kova dėl sosto 1264–1268 m. *Istorijos akiračiai*. Skiriama profesoriaus habilituoto daktaro Antano Tylos 75-mečiui. Vilnius, 2004, p. 65–76.
- [10] DUBONIS, Artūras. Meilė ir politika: Traidenis tekina dukrą. *Darbai ir dienos*, 2005, t. 44, p. 27–40.
- [11] DUBONIS, Artūras. Pirmieji Lietuvos valdovai: Giminiška meilė ir mirtina neapykanta. *Lituanistica*, 2003, Nr. 2, p. 3–11.
- [12] DUBONIS, Artūras. *Traidenis. Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- [13] DUBONIS, Artūras. Voluinietiškos Lietuvos užsienio politikos krypties formavimasis (iki Mindaugo mirties 1263 m.). *Lituanistica*, 2005, Nr. 4, p. 1–12.
- [14] DUBONIS, Artūras. Žiemgalių imigrantai Lietuvoje (XIII a. pabaiga). *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 87–90.
- [15] GIEDROYĆ, M. The rulers of thirteenth century Lithuania: a search for the origins of Grand Duke Traidenis and his kin. *Oxford Slavonic Papers. New Series*, 1984, vol. 17, p. 3–22.
- [16] JANKAUSKAS, Vytas. Prince Voyshelk as a local saint. Between chronicles, oral history, and hagiography. *Christianity and Conversion in Scandinavia and the Baltic Region, c. 800–1600*. Vol. 1: *Saints in the Slavic Christian world (900–1400). Assessing culture, power, religion and language in Slavic hagiographies and religious literature*. Ed. M. Dragnea, E. B. H. Saggau, W. Kowalski. New York, 2025.

- [17] *Monumenta Poloniae Historica, Nova series*. T. XVI: *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) = Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*. Ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović. Kraków–Warszawa, 2017.
- [18] ДУБОНИС, Артурас. К вопросу о влиянии соседей на литовское общество в период становления Литовского государства. *Ruthenica*, 2007, t. VI, с. 259–274.
- [19] ДУБОНИС, Артурас. Проблемы образования Литовского государства и его отношений с Галицко-Волыньским княжеством в новейшей историографии Литвы. *Княжа доба. Історія і культура*, 2008, вип. 2, с. 142–157.
- [20] ДУБОНИС, Артурас. Шварн Данілавіч і папяровыя ілюзіі праваслаўнай Літвы. *Silva rerum nova. Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі (Athenaeum. Commentarii historiae et culturae*, vol. 12). Уклад. А. Дзярновіч, А. Семянчук. Вільня–Мінск, 2009, с. 96–104.

VYTAS JANKAUSKAS

Traidenis: Some Peripheral Remarks on the Beginning of His Reign

Summary

This article is devoted to some aspects of the beginning of the reign of Traidenis, a ruler of Lithuania. Some of them were touched upon in the studies of Artūras Dubonis; the scheme presented in this article complements the hypotheses he formulated, some of which are supported and some expanded. The scheme proposed by Artūras Dubonis is as follows: Shvarn received Navahrudak from Vaišelga (as Roman Danylovich had received it from Mindaugas earlier), but Navahrudak was on the periphery of Shvarn's domain. Dynastic ties are important here, since Shvarn was the husband of Vaišelga's sister. Around 1266, he was already established there. In 1266/1267, Vaišelga abdicated the throne and retreated to Volhynia, but he remained involved in politics and did not confine himself to the walls of monasteries. Vaišelga Mindaugaitis continued to be a participant in the political process. After the death of Shvarn, a war broke out between Traidenis and Vasilko Romanovich.

In order to clarify this scheme and to highlight the reasoning behind it, some fragments of the Halych-Volhynian Chronicle were analysed. First of all, the last knowledge of Shvarn Danylovich in this chronicle was explored. It was found that the last two messages about him consist of a coherent text. The story of Vaišelga was artificially inserted in order to justify Shvarn's claims to Lithuania. This confirms Dubonis's statement that Shvarn was already dead at the time of Vaišelga's murder.

The war between Vasilko Romanovich and Traidenis is linked not to the death of Shvarn, although we can see the consistency of the narrative of the chronicle, but to the death of Vaišelga. The composition of the chronicle text, when the story of Vaišelga was inserted into the story of the last years of Shvarn's reign and his death, broke the logic of the story. Therefore, a connection can be seen not between the death of Vaišelga but between the death of Shvarn and the beginning of the fighting between Vasilko Romanovich and Traidenis.

One last important point is that although the author of the Halych-Volhynia Chronicle speaks negatively about Traidenis, using the darkest analogies, he nowhere mentions that Traidenis might be a usurper. This shows that Traidenis gained power legitimately. Only Vaišelga could have legitimately handed power over

to Traidenis: it is probable that he managed the problem of Lithuania in the same way he had managed the issue of Navahrudak. The fact that Vaišelga transferred power to Traidenis when he took control of Lithuania shows that they may have been closely related. This would also be evidenced by the fact that an avenger of Vaišelga, i.e., a person who was much closer to Vaišelga than Traidenis himself, appeared in Lithuania after Traidenis's death.

Keywords: Shvarn Danylovich, Vaišelga, Traidenis, Romanovich dynasty, Halych-Volhynia Chronicle, Artūras Dubonis